

Szabó Lőrinc: A költészet dicsérete

A költőnek is hazája a nagy világ, — senkire nem illik ez tisztább érvényességgel Szabó Lőrincnél. Hogy a város költője ő elsősorban, bizonyítani nem kell, verseiből annyira nyilvánvaló. Költészetében úgynevezett tájelemet, vidékies szemléletre utaló jegyeket fölfedezni fölösleges kísérletnek bizonyulnék, mert életrajzában fontos helyei nem hagytak nyomot benne. Pedig nem maradt költészetére minden hatás nélkül vidéki életének rövid, serdülő ifjúságát jelentő korszaka. Csodálatos módon, nem elsősorban verseiben, hanem prózájában vallott a magyar tájakhoz vonzó szerzetéről, gyermekies rajongásáról, alapvető fogékonyságáról. Életszakaszait ekként viszonyítja egyéniségének a földrajzi helyekhez kötődő viszonylatában: „Budapesten lettem ember, Debrecenben voltam diák, Balassagyarmaton kezdtem az elemi. Mindhárom városnak nagyon fontos a szerepe életemben. Sokkal fontosabb, mint Miskolc, amelynek a szülőtte vagyok és amelyhez, sajnos, alig köt valami emlék.” Majd hozzáfűzi mindehhez nyílt elismerésként a legdöntőbb hatást: „A három város közül nekem Balassagyarmat a legköltőibb és legkedvesebb. Nem hagyott bennem semmi fájdalmat.” Gyarmat a zavartalan, együgyű boldogság színhelye költőnk életének, a **Tücsökgzene** emlékező verseiben ugyanazt az élménygazdagságot foglalta megkapóan egyszerű, léletszerűen természetes, de annál magasabbrendű műgonddal írott versekbe, amiket korábban, 1943-ban, már elmondott egy rövidebb prózájában. Az **Idillek az Ipoly körül** versorozat költői párja tehát e kötet **Egy elűnt városban** című elbeszélésének, e kettőt az igazi költészet aranyhídja köti össze.

Választott, költőiségben fölidéző szülővárosának a nógrádi Gyarmatot tartotta: a mindenkor megszépülő emléket, az első igazi boldogságot ez a város szerezte meg neki egész életére. Rövid idő alatt és igen fiatalon, gyermekkorában olyan mély és annyi sok élményt teremtett számára Balassagyarmat, hogy az haláláig elegendőnek bizonyult.

Ott tárult ki előtte a szűkebb és tágabb világ: a városszéli széles utca a mezőre nyílt, majd a felvidéki utazások (kevéspénzű mozdonyvezető apjával, pöfögő réztáblás kis kávédarálókon) a távoli tájak szépségét és változatosságát, valamint a számitó, teremtő emberi elme műszaki alkotásait szerettették meg vele. Joggal írta férfikorában, hogy őneki ez a balassagyarmati kisfiú-önmaga a felnőtt költőembernek a szellemi apja volt egyszersmint. A gyermek a felnőtt apja. — vallotta határozottan az egyik angol nagy költővel együtt. (Móricz Zsigmond is azt mondotta, hogy tizenkét éves koráig eltelt életének az emlékeiből élt, azokból sarjadtak hatalmas művei.) Szabó Lőrinc élménytartalékát az a pár gyermeki év gyűjtötte össze, amely az Ipoly táján, a gyarmati városvégen telt el. „Négy-, öt-, hat- és hétéves gyermek voltam, amikor ott éltünk, s teljesen fogva tartott a család és a közvetlen szomszédság társa-

dalma, s főleg a természet és saját énem.” — „Ezért szeretem én is ezt a gyermeket, aki voltam: az őszömet szeretem benne. Túlzott lírizmus ez? Jaj annak, akiből ez a lírizmus hiányzik.” — Majd pedig társadalmi környezetét jellemzi, melyet pedig szintén igen jelentékeny tényezőnek tart művészi egyéniségének a kialakulása szempontjából: „Egy szegény kisgyermeknek nincsenek társadalmi kapcsolata, vagy meg-látásai. A városhoz fűződő viszonyom csak később vált fontossá: akkor; amikor újra eszembe jutott, amikor magyarázattá vált sokmindenre, aminek a nyomait, alapjait kerestem magamban. Annak a sok kényszerű önvizsgálatnak a során ugyanis, amelyekre a költőket a természetük ítéli, számtalanszor eltűnődtem a hajlamaimon és vágyaimon, azon, hogy mi lehet az eredetük, mi bennük a közös vonás: mi a közös alap azokban a hangulatokban, amelyeket én általában kellemeseknek minősíték. S kiderült, hogy ami számomra szép és vonzó, az egy kicsit mindig gyermeki, mese-szerű, egy kicsit mindig csodálkozás. Ne értsenek félre, nem akarok valami mester-kélt ügyefogyottságot, valami poétikus félszegséget mímelni. Nem. Én úgy vélem, hogy megtanultam a kötelező emberi leckét, ismerem és vállalom a való életet. De hát mindenki vágyik valamire, amije nincs. Nos, énnekem nyugtom, szabadságom nincs, ráérő időm és felelőtlenségem nincs.” A tiszteletadóan kissé hosszabbra nyúlt idézetben benne rajlik Szabó Lőrinc teljes egyénisége, ahogy az a gyermeki emlékek hasonító hatása alatt folyton-folyvást alakult, módosult. E sorokban — mélyen a tu-dat alatt — lappang továbbá egész költészetének jellege, tartalom- és színvonal-igé-nye is. Leplezetten-rejtetten ható nógrádi elemek ezek — a gyermekkor elmerült, majd felidéződő emlékei — jelentőségük mindössze csak annyi, hogy nélkülük más-változatú lett volna az ő lírikusi személyisége; nem valószínű, hogy szegényebb, kisebb világismeretű költő vált volna belőle, de a gyarmati gyermekkor bájoló emlé-keivel kétségtelenül teltebb, gazdagabb lett, hovatovább szemlélődőbb költő-szem-nyílt ki általuk az egész világ befogadására.

Távol legyen a kísértés! Költőnk egész életművét vessék bárminő részletesen elem-ző vizsgálat alá: őt nem lehet hozzákötni egyetlen tájhoz sem. Egyetemesen magyar költő ő és európai igényű versművész, világviszonylatokban gondolkodó humanista, a világirodalom tükrébe néző hazai költő. Életműve nyomán bántó félreértésekre, fájó elhajlások bizonyítására adott okot később, ezek a tévutak azonban — mint a halála óta eltelt idő tanúsítja — egyre vesztenek jelentőségükből: a költő megbecsü-lése állandóan növekszik, tévedéseinek súlya mindinkább csökken, amint a mestersé-gesen körüle terjesztett köd is mindjobban kezd eloszlani.

A költészet dicsérete olyan sokáig késett tanulmánykötete mindennél ékeseb-ben bizonyítja: minden mélységre hajlamos elme, valamennyi szépség iránt fogékony lélek és eszményi költő; az írásművészetnek olyan kivételes mesterévé nőtte ki ma-gát, hogy mint ilyent nem kötnek kicsinyes műfaji szabályok, könnyvedén túllépi a hazai méreteket; járják azonban a szellem világának bármelyik korában vagy tőlünk távoli helyén, érdeklődésének útja mindenkor hazavezeti; a világirodalom számos korszakát és annak remekművét kizárólagosan általa teheti magáévá a csak magya-rul olvasó közönség. Mindemellett meglepően sok tanulmányt írt (e kötet csaknem a felét közli) a világirodalom nagyjairól, mindannyiunk „örök barátai”-ról (Villorról, Camoensről, Shakespeareről, Silesiusról, Goethéről, Baudlaireről, Verlaineről, Jam-mesről) és a magyarokról — mestereiről, kortársairól, barátairól — különösen Babits Mihályról, Juhász Gyuláról, Kosztolányi Dezsőről, Tóth Árpádról, Móricz Zsigmondról, Nagy Lajosról, Sárközi Györgyről, Radnóti Miklósról.

Eme tisztes kötetnek az utolsó két csokra legnagyobb, legeredetibb műveit foglalja magába: az egyikben — **A líra műhelyében** c. tanulmányorozatban — remeklően sokrétű költészettanát olvashatjuk; a másik pedig — **Aszfalt és föld** cím alatt — gyarmati emlékeket, röpke önvallomást, megható önéletrajzi töredéket, színes utirazokat sorakoztat egymás mellé, megtoldva őket egy-két alkalomszülte, de maradandó, személyes jellegű nyilatkozattal. A tanulmányok részletesebb jellemzése nem lehet feladata e közleménynek, összegezősként mégis el kell mondani róluk annyit, hogy egy igen gazdag egyéniségnek a vívódásairól, eszmélkedéseiről, töprengéseiről számolnak be, a felvetett kérdésekre adott nagyönis egyéni válaszok valamennyi esetben és vonatkozásban élesen mutatják a szellemi világnak más és más titkát, a költői alkotás megannyi jellemvonását, az emberi művekben megnyilatkozó örök szépségeket. Sok tekintetben kételyeket oszlatnak el, mint az irodalmi divatokról írt, s eleddig egy újságvállalat öreg naptárában található tanulmányában. A kötet szerkesztésének az egyik hiányossága, hogy egyáltalán nem jelzi az egyes közlemények megjelenésének helyét és pontosabb idejét.

A tanulmányok nyelvezete csupa erő; duzzadásig tömör stílusa mindig egyénicn természetes, hagyományosan magyaros, áttetszően világos, szenvedelmesen férfias, szinte érezzük feszült szellemét összefogó izmainak keménységét is. Ebben a vonatkozásban Szabó Lőrincnek különösen követendő példának kell lennie — hosszú időre.

A balassagyarmati gyermek egykoron tévovázó keze **A költészet dicséretének** mostani mesterműveit éppenúgy írta, mint ahogy az életet megjárt nagyember, elsőrendű költő, nemes lélek színvonalukat, jellegüket és tartalmukat megszabta — a maradandóság jegyében.

PAKU IMRE

Két szociográfiai kötetről

Márkus István egyes szám első személyben kérdez — Mit láttam falun? — ez az egzakt tárgyilagosság átüt a szerzői címen; Mocsár Gábor a házigazda gesztusával invitál — Nálunk vidéken... —, de elfogulatlan szigorral vizsgálódik.

Márkus „jobb név híján” beszél szociográfiáról, a műfajnak társadalomtudományi jelleget tulajdonít: a „marxista politikai gazdaságtan és... szociológia szerves része kell, hogy legyen” — mondja. Tehát a tények egzakt vizsgálatának, olyan tényfeltárásának és rendszerezésének igénye munkál a szerzőben, amely alkotó szubjektum jelenlétét nem teszi a szociográfiai írás funkcionális részévé. Közgazdasági, szociológiai szempontok vezérlik, vizsgálódása gazdasági—társadalmi központú. Márkus mégsem közgazdasági vagy szociológiai tanulmányt ír.

Mocsár közvetett jellemzését adja a műfajnak, az általános elvi szempontjait a műbe építve, tapasztalatai összegezésként fogalmazza meg, amikor így vall: „Itt

beszélgetés közben évrre érv jön, adatra adat, érzelmi kitörés és higgadt statisztikai elemzés egymást váltják — s a statisztikák sosem és sehol sem lakkozottak, az érzelmi kitörések nem csengenek hamisan... forradalomelienes, ha bárki a valóság felmutatójától azt kívánja: szebbik oldalát mutassa annak a valóságnak. Ma sem avult el az a marxi tétel, hogy a munkásosztály az egyedül érdekelt vaiaimennyi osztály közt abban, hogy megismerje a teljes valóságot. Mert a valóság jobbítására, a problémák megoldásának kutatására ösztönöz., Ez az ars poetika körvonalazza az alkotó módszerét is: a maga és a tárgya viszonyát, amellyel alapvetően a tárgy jellegét határozza meg. „...Adat, érzelmi kitörés és higgadt statisztikai elemzés” — mondja a tárgyról, tehát az azon belül létező, ható viszonyok — a dologi, tárgyi világ és az azt alakító, gyakorlatilag és szellemileg tevékenykedő ember kölcsönös kapcsolatai — közvetlenül tárulnak fel a vizsgálódó előtt. A tárgy tenát „valóság-tény”, élettény, amelynek objektív belső szervezetsége, dinamikája, törvényei vannak. Mindez — esetünkben — abban a viszonyításban válik jelentőssé, amelynek másik oldalán a témává emelés áll. Az író „epikai távolba” tolja-e a tárgyat, az epikai történetés váza lesz-e, vagy a tárgy teljessége „átszármaszik” a műbe, az alkotás a tárgy által válik önmagává, tehát mint önmagában létező dokumentative válik a tárgyért valóvá?

Akárcsak Márkus, Mocsár sem „irodalmasítja” a tárgyat. Műve tudományos igényű, a közölt adatok, elemzett helyzetek, a vidékről rajzolt általános kép viszonypontjai, amelyeket a szemlélet értékrendje és a szenvedély sodró ereje ötvözi egész képpé. Vezérlő elvei, akár Márkus szempontjai, de Márkus érzelmileg visszafogott, Mocsár „irodalmi”, pontosabban lírai hevületű. Mindketten „érdekessé” emelik a tárgyat: egyrészt kiaknázzák a tárgy érdekességeit, s a mű, mint olyan, a tárgy érdekességeinek gyümölcse lesz, másrészt különbözőképpen hangsúlyozzák az alkotók magatartásának azt a szuverenitását, hogy önmagukat is megmutassák a műben. Márkus műve az író „szellemi érzékeléseinek”, morális rendjének, Mocsáré ezek mellett a szubjektív lírai lélekállapotoknak is gyümölcse lesz.

Amit — akár az egyik, akár a másik — mű elmond, azt a tárgy determinálja, s az a visszahatás, ahogy elmondja, kiteljesíti a determinációt. A mű az ember mozgásterének, társadalmi közegének felidézője lesz. A tárgy ezáltal élő s nem dologi voltában áll előttünk — ez különbözteti meg a tudományos vizsgálódástól —, a felidézés tartalmazza az egyes emberre — most már az olvasóra — történő visszavonatkoztatás „kényszerét” is.

Következőképpen: a művek nem egyszerűen helyzet-regisztrálást, tudomásulvevő elemzést, objektív tudományos általánosítást adnak, hanem tartalmazzák azt a konfliktus-viszonyt, amely az alkotó és tárgy között feszül, s amelyet a tárgy el-lentmondásainak érzékelései teremtenek. Ez mindkét műben alkotói viszonytartalomként jelentkezik, az alkotásfolyamat — a tárgy és az alkotó viszonyának tartalma — maga is a mű tartalmává válik. Ezért, hogy szociográfiai esszék kerülnek ki a szerzők tolla alól.

Márkus kötete válogatott cikkek gyűjteménye. A szerző csaknem negyedszázad alatt írt szociográfiáinak legjavát gyűjtötte össze. Ez a „történetiség” különös ízt ad könyvének. Amellett, hogy azok a változások vagy változtatás-kísérletek érdeklik, amelyek alajaiban formálták a paraszti társadalmat, alkalma nyílik arra is, hogy ezeket a változásokat saját formálódó szemléletének tükrében közölje. Kötete — ez

utóbbi szempont szerint — alkotótevékenységének summája: az adott helyzettel egyidejű alkotói tudati viszony, tehát kölcsönhatás foglalatja. Ezzel funkcionális kettőséget közvetít: egyrészt a paraszti érzés, gondolkodásmód, állapot specifikus viszonylagos önállóságát a történeti folyamat konkrét egyedi útjai, helyzetei hatótényezőjeként érzékelteti, illetve — az egyidejűség másik oldalaként — a magatartáslehetőségek és tudat irányulások tudatosításának fokozatait tárja elénk. Ez az írások formájellegében is mutatkozik: Márkus a riporttól (Egyszerű feljegyzések 1947 tavaszán, Egyszerű feljegyzések 1955—56-ból) lendül az esszéig (A nyírkáti szövevény).

A gazdasági — szűkebben falusi gazdálkodási — viszonyok formálódását — a földosztás, a kisparaszti áruterelés kérdései, az 1950-es évek erőszakos téészesítési kísérletei, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, mint napjainkban befejezett folyamatot — a történelmileg szükségszerű tendencia alapján vizsgálja. Mérlegre teszi a szándékot, — amely az új gazdasági létfeltételeket teremtő folyamat eredményeiben méri önmagát — a magatartást mint történelmi képződményt, azaz viszonyfolyamatot. Az első helyen a gazdasági létfeltételek alakulásának elemzése áll. Más oldalról: a termelőtevékenységet életformaként, az életformát meghatározott és meghatározó kölcsönsségként elemzi — gondoljunk csak pl. a kétlakóság problémájára. Ez a dinamizmus eredményezi, hogy Márkus a magyar falut mint nyílt és rejtett gazdasági lehetőséget nézi, illetve azt is látja, hogy hogyan újul meg a paraszti életforma az érdek-, szokás-, beidegződésrendszerek és a társadalmi felismerések kölcsönhatásának folyamatában. Végső soron tehát a tudati viszonyulások oksági összefüggéseit is tisztázza. A „szövevények” felfejtésének feltétele — tanúsítják Márkus írásai — a távolabbi múlt örökségeinek, az alig negyedszázados szocialista társadalmi fejlődés eredményeinek, buktatóinak, tanulságainak elemzése, illetve ezek kontaszta állítása a szocialista fejlődés távlataival.

Márkus a fejlődés útjait konstatálja, optimális lehetőségeit keresi, s könyvének „kettős történetisége”—a 20 éves társadalmi fejlődés különböző szakaszairól azokkal egyidőben fogant írásokat olvashatunk — ezáltal válik tanulságossá. Azokban a helyzetekben, amelyeket feltár az ellentmondások kettős vonulata érvényesül: a helyzetek ellentmondásai mindig azok felismerése vagy fel nem ismerése relációjában mutatkoznak. Ez utóbbi a „történelmin” belül a „politikai” vonulatának jellemzőjévé sűrűsödik — ezáltal a politikai is történelmi értékelést nyer. Ez biztosítja az írások folyamatosságát, azt, hogy a különböző időben különböző helyekről történő tudósítás mindig társadalmi méretekben érvényes.

Az előzőekből következik, hogy éles választóvonalak vannak az 1945-től 1947-ig, majd az 1956-ig és az 1960-as években írt szociográfiák között. Az első szakasz írásai a földosztásról, a strukturális változások jelentőségéről, ugyanakkor a kötöttségekről, a nekilendülésekről és a megtorpanásokról tudósítanak (Urak futása, Földosztás Gebén, Martonvásári vázlat).

A második szakasz írásai úgy rétegeződnek rá az előzőkre, hogy — közvetetten olyan politikai szakaszt — a személyi kultusz idejének gazdaságpolitikáját — tükröznek, amikor a távlati célok ígézetében — a szubjektivisták szemlélet következményeként azokat lefokozva — elfeledkeztek az eszközökről, a megvalósítás útjának-módjának részleteiről, jelentőségéről. Ez az ellentmondások elodázásának tudható be, amikor tehát az ellentmondásokra az azok fel nem ismerése ellentmondásként rakódott (Tiszanána nehéz éve, A szegényparaszti bázis sorsa Tiszanánán).

Márkus közvetlenül nem fogalmazza meg ezeket a problémákat. Ő helyzetjelentést ad, az alapvető konfliktusokra világít rá — ahogy az 1965—66-os írásaiban is teszi. De más-más a konfliktusok jellege! A kötet utolsó írásai is gondokról, bajokról szükségszerű útról és félbesikerült kísérletekről tudósítanak, de érzékeltetik azokat az összeütközéseket is, amelyek a korábbi fel nem ismerések felismerésének következményei, tehát így minőségileg új ellentmondásvonulat döntő mozzanatai. Így koncentrálni a kötet legjobb írásában, A nyírkáta szökevény-ben a háztáji—közös ellentétére, mint a már igazolt szocialista út konkrét szakaszán jelentkező konkrét ellentmondásra — az érdekeltségi viszonyokra, illetve az ezeket egyensúlyozni törekvő politikára

Így adhatja, adja Márkus a paraszti jelen keresztmetszeti rajzát, gazdag tényanyagot — és ad felelős társadalomjavító szándékot, elméleti és történeti hitelű gondolatiságot.

Mocsár bensőségebb viszonyban van tárgyával. Az alkotásfolyamat uralkodó eleme nála is a felfedezés, aktivitása a tárgyra ható kényszerítő erő, hogy belső rejtett lényege napvilágra bukjon. Ez az aktivitás történésfolyamat —, de nem önmagában a tárgy történése, hanem a teremtése. A tárgy ezáltal új „valóságselemekkel” bővül, a mű az előbbi és az utóbbi összegzője lesz, új valóság, új „természet” — amelynek immár tartalma az is, hogy a szerző alakította, teremtette a felfedezett tárgyat. Mocsár számára a tárgy ismeret, s mikor ezt közli, az már „birtokán belül” létezik, olyan minőségek érzékeltetésével adja tovább az olvasónak, melyek kifejező funkcióval bírnak. Következik ez abból, hogy az előbb említett történésfolyamat lényege, hogy formát teremt, melyben a tárgy eszköz-elem is — végső soron olyan aktivitással rendelkezik, hogy kifejezi a történésfolyamatot.

A legszembeütőbb Mocsár szenvedélyessége. Közéletinek, társadalmilag—politikailag hatékonyak — felelős türelmetlenségnek joggal nevezhetjük. Vegyük példának akár a Város-arc a múltból, akár az első és az utolsó vagy a Léptékváltást vidéken című fejezeteket. De mindahány gazdag érzelemskálával, értelmező közvetlenséggel, otthonossággal lép meg bennünket. Fordulatossága olykor ugyan csikorgó, a népszerű—könnyű előadásmód mintha önmagát karikírozná — Márkus István egyenletes színvonalra nyugtató, nagyobb fegyelme biztosítja, hogy pillanatra se zökkenjünk ki az írások ígézetéből —, viszont megelhetjük kötetében azokat a részeket is, ahol a zurnalista pongyolaság a valóság természetének részévé, tehát felfokozó eszközzé válik. (A megyei költő).

Mindezek mellett a szenvedély kritikai látás is, tehát korszerű újjáértékelésre törekvés, mint azt leginkább a Város-arc a múltból című írás mutatja. Mocsár Debrecen szellemi arculatát vallatja, az évszázadok során egymásra rakódott — s a kései utód előtt esetleg egyneműnek tűnő — rétegekről fújja le a port. A konzervatív és a forradalmi örökség szétválasztásánál elengedhetetlen a történelmi szemlélet — összegezhetjük vezérlő elvét, tehát történetileg kell helyükre rakni a jelenségeket ahhoz, hogy mai szerepüket ki tudjuk deríteni. Itt azonban maga a szerző is megáll, csupán jelzi, hogy a „legizgalmasabb... az lenne, ha kikutatnánk, kimunkálnánk, miképpen ad hírt magáról az a régi Debrecen ma is.”

Ez a fejezet kötetének leggondosabban megírt része, íróilag egyenletes teljesítmény. Jelzi, hogy Debrecenhez fel kell nőni, hiszen a város szellemi arcának mindig része volt — elég ha csak Ady, Gulyás Pál, Krudy névvel fémjelezzük — a szellemi arculatról való vélekedés is. S ez kötelez!

A szerző profétikus megszállottságának bizonyítéka Az első és az utolsó c. Szabolcsról tudósító fejezet. E sokat emlegetett táj társadalmi jellegét — amelyben egyrészt a negatív vonások uralkodnak, másrészt heroikus küzdelem a változásért — úgy bontja ki, hogy az esszéisztikus kötetlenség meglepő, de hiteles fordulatait a képzelet felajzásának szolgálatába állítja. A drámaian eleven képek apró, csetlő-botló esetlegességeket és a létfeltételeket alapvetően meghatározó gondokat ötvözik — a szerző számbaveszi a változást, s ami változásért kiált. S nem utolsósorban: a tárgy tartalmait az író érzékletes önelemzése fokozzák fel.

Mocsár a tények erkölcsileg ösztönző (vagy nem ösztönző) szerepét is kidomborítja — akárcsak Márkus pl. A nyírkáti szövevény-ben —, az emberi értékrend módosulásai ilyen értelemben válnak a gazdasági és tudati viszonyok sajátos összesítőivé. A statisztikai adatok, a riportalányok véleményei felsorakoztatásának értelme is ebben gyökerezik pl. a Földek, parasztok, kilátások c. fejezetben, ugyanakkor további tisztázást kívánna, hogy „egy történelmileg kialakult értékrend megváltozása” a „legfontosabb” mutatója-e a paraszti társadalomban végbement változásoknak, vagy ez a gazdasági-társadalmi viszonyok változásának, mint alapvető oknak az okozata? A kérdés jelzi, hogy Mocsár következtetéseiben túljut a szociográfáló író „kötelező” tárgyilagosságán.

A kötet néha előbukkanó ellentmondásai azonban feloldódnak az egészben, a magatartás egyértelműségében, az alkotás alkotói tartalmaiban, amelyeket új ízekkel gazdagít a Léptékváltás vidéken c. rész. Fogalmakat értelmez és népszerűsít, bizonyít és perel, reálisan számbavesz és groteszk képet rajzol arról, s ami a vidék, egyszerre kívülről és belülről — a provincializmusról antiprovinciálisan a lokálpatrióta hűségével. Ezért, hogy a vidék a nemzet is és kölcsönösen, a helyi gond országos gond is — így vezeti tollát erkölcsileg, nemes, hiteles indulat.

Végül: mindkét mű korszerű társadalomkép foglalata — tanulságos összegező-kisérlet a magyar faluról, illetve a vidéki köztudatot, közgondolkodást különösen izgató kérdések felvetése, a megoldási utak bátor, felelősségteljes keresése. Adalék a ma politikusi emberének képéhez — igényes tudósítás a mindennapok küzdelmeiről.

Mocsár Gábor könyvét a Kossuth Kiadó 6000, Márkus Istvánné könyvét a Magvető 1700 — bosszantóan kevés! — példányban adta ki.

DANYI GÁBOR

A szovjet irodalom fél évszázada

Írói ankét a Novij Mír hasábjain

A művészetben a korszakhatárokat ritkán lehet eles kontúrokkal meghúzni. A történelem országútján mérföldköveket jelentő események azonban nem maradtak hatástalanul a kortársi művészetre sem: útjelzői annak is.

Az emberiség története új fejezetének nyitányát jelentő pétervári győzelem ötvenedik évfordulója természetszerűleg a számvetés ösztönzője is volt. A szovjet írószövetség irodalmi-művészeti-társadalmi és politikai folyóirata, a Tvardovszkij szerkesztette Novij Mír a jubileum előestéjén azzal a kéréssel fordult néhány jeles íróhoz, hogy az ünnepi szám hasábjain fejtsek ki gondolataikat a szovjet irodalom fél évszázadáról, arról, hogy mik a tapasztalataik, hogyan alakult írói sorsuk, milyen alkotók és művek játszottak szerepet életművük alakulásában, hogyan értelmezik a fejlődés feladatait, tendenciáit.

Az írói ankét során, nyolc különböző nemzedékű és más-más tradícióval rendelkező író — E. Mezielaitis, G. Baklanov, A. Bek, V. Szjomin, M. Karim, V. Bikov, K. Pausztovszkij és N. Rilenkov — mondta el a véleményét a jelzett kérdésekről. Eszmefuttatásaik főbb gondolatai számunkra is sok tanulsággal szolgálnak, hiszen a nyílt szókimondás, az őszinte igazságkeresés jegyében fogantak.

Pausztovszkij válaszol legtömörebben szinte egycsapásra valamennyi kérdésre: „Örülök, — írja — hogy 50 éve alatt sok kitűnő alkotás született. Büszke vagyok, hogy a legjobbak a klasszikus orosz irodalom hagyományaihoz közelítenek, ahhoz az irodalomhoz, amelyik nekünk szovjet íróknak nemcsak talpra állni segített, hanem hosszú időre hervadhatatlan példaként állt előttünk. Ugyanakkor nem vagyok teljesen nyugodt. Mégpedig azért nem, mert jóval kevesebb kiemelkedő alkotás született, mint amennyire lehetőség volt. Felteszem magamnak a kérdést: hogyan történhet, hogy olyan könyvek, amelyeknek művészi értéke egyenlő a nullával és amelyek szerzőik élelmességéről tanúskodnak, az elmúlt időszakban irodalmunk nagy jelenségeinek látszóttak, és olyan kitűnő művek pedig, amelyek valóban a kort és az embert ábrázolták, hosszú évekig véka alatt voltak és csak negyedszázaddal megírásuk után láthattak napvilágot és válhattak irodalmunk és az olvasó tulajdonává? Ez jóvátehetetlen veszteséget jelentett számunkra. Mondjuk, ha Andrej Platonov és Mihail Buglakov művei akkor jelentek volna meg, amikor íródtak kortásaink szemileg jóval gazdagabbak lettek volna...”

Őszintén mondván — folytatja Pausztovszkij — engem jobban foglalkoztat a jelen és a jövő. És ha mégis a múltat idézem, ezt azért teszem, hogy megerősítsem a régi, de számunkra nagyon fontos igazságot: hatásos irodalmi győzelmeket csak azok az írók aratnak, akik hűek hivatásukhoz, akik rettenthetetlenül azt teszik, amit lelkiismeretük sugal számunkra. Ezek az írók látják az igazságot és azt írják is meg. Ezért maradnak meg a könyveik. Ezért élnek és ezért lesznek halhatatlanok, ezért nem kell nyugtalanzkodnunk könyveink sorsáért. Az igazi műalkotások ereje nemcsak abban van, hogy szolgálják korukat, hanem abban is, hogy megőrzik ellenállhatatlanságukat és meggyőző erejüket a későbbi korok számára is. És nemcsak dokumentumaként, hanem szenvedélyes emberi visszhangjaként annak, ami a világban történik.

A múlt tapasztalata arra kötelez minket, hogy azokat az írókat, akiknek tehetségére az utóbbi években derült fény, és azokat akiknek tehetsége kibontakozóban van, megóvjuk azoktól az akadályoktól, amelyek minket, az idősebb nemzedék irodalmárait nem kerültek el. . .”

Balkanov válaszában a humanizmusra apellál, amikor ezt írja: „Az irodalom nem létezhet emberszeretet nélkül. A szovjet irodalmat mindig az emberszeretet jellemezte.

Hozzám azok az írók állnak közelebb, akik folytatják az orosz irodalom polgári humanista tradícióját. Ha iskolákról vagy stílusokról beszélünk nekem mindig az a gyümölcösöző hatás jut eszembe, amelyet irodalmunkra a kimagasló tehetségű Lev Tolsztoj tett. Mégis arra, hogy az emberek közé az igazság szavát vigyük, kifejezzük a fájdalmat, a kor problémáit, felébresszük a lelkiismeretet, úgy vélem minden műfaj, minden stílus alkalmas, minden hang megfelelő, ha becsületes és eredeti.”

Karim a kritikáról szólva tesz érdekes megállapításokat: „Úgy tűnik, hogy kritikai életünkben még két ellentétes tendenciát lehet figyelemmel kísérni. Egyesek elméleti következtetéseikben és alkotó tevékenységükben a szocialista realizmus gránitpartjait építik ki maguk körül, és ezzel magas gátakat emelnek, hogy elzárják az áradás útjait. Mások pedig a parttalan vízállásért hadakoznak, amikor nem lehet szétválasztani a folyómedret és az áradást.

Én szintén művészetünk magas vízállásának vagyok a híve, de az olyannak, amikor a hajózható út a fő folyómeder szintjén van. Számomra a legszimpatikusabb és legérdekesebb a szovjet irodalom 50 éves történetében az, hogy soha nem tért le a népi élet fő medréről, a nagy győzelmekkel és örömeikkel, szomorúsággal és veszteségekkel megjelölt útról.”

Az igazságkeresés szenvedélye jellemzi Bikov megnyilatkozását: „Az olvasónak szüksége van az igazságra, de nem kevésbé szüksége van erre az irodalomnak is. Hiszen az irodalom mindenkor adott állapota magában hordja az irodalom jövőjének előfeltételeit, amely nemcsak az előző nemes hagyományok folytatásában mutatkozik meg elkerülhetetlenül, hanem az ismert mértékben abban, hogy milyen a reakció a megelőző művészetre és annak tévedéseire.

Úgy tűnik a mi irodalmunknak még sok évre elegendő tartozása van a lényeges emberi kapcsolatok ábrázolása terén, ezért irodalmunk számára még sokáig édes lesz az igazság fekete kenyeré. . . Abban hozzávetőlegesen tévedhetünk, hogy mi kell, de az, hogy mi nem kell — ma már minden gondolkozó ember számára érthető. Ilyesféle tapasztalataink vannak.

Mégis az a jó, hogy napjaink irodalmát nem valamilyen divat vagy konjunktúra irányítja, hanem az élet igazsága. El akarjuk hinni, hogy mi sokat tehetünk. Irodalmunknak van mivel büszkélkednie. Vigyáznunk kell vívmányainkra és megőriznünk a jövő művészete számára is.”

Valami hasonlót fogalmaz meg Szjomin is, amikor ezt írja: „Az író kötelessége a teljes igazság kimondása, az olvasónak pedig az igazság megismerése.” Rilenkov szerint a szovjet irodalom fél évszázados története azt mutatja, hogy a kor legszigorúbb vállalása azokban a művekben sikerült leginkább, amelyekben az események zaja nem nyomja el az emberek sorsa feletti mélyértelmű töprengést. Mezielaitis számára a követendő „költő-triumvirátust” A. Blok, V. Majakovszkij és Sz. Jeszenyin jelenti. Szerinte korunk az eposzok és a szimfóniák kora, hiszen mi tudja job-

ban feléleszteni a baráti érzést, ha nem a művészet, zene, költészet? A szinte valamennyi válaszban ott bujkáló gondolatot a szovjet irodalom kisugárzó hatásáról Mezielaitis az alábbiakban fogalmazza meg: „Az orosz irodalom a lázadó lélek irodalma — forradalmi hatással bírt napjaink világirodalmára. Nemcsak az orosz szerzők, hanem az egész világ haladó irodalmárai az emberért vívott harc zászlaját viszik. Hiszen a kommunista forradalom nem valamilyen elkülönült nép ügye, hanem nemzetközi, általános emberi ügy.”

Amint a fenti szemelvényekből is kitűnik a Novij Mír írói ankétjának résztvevői pozitíven értékelik a szovjet irodalom öt évtizedes történetét és reális lehetőségét látják a hagyományok alapján való további fejlődésnek.

CSONGRÁDY BÉLA

Költőtalálkozó Budapesten

„Nem szükséges, hogy én írjak verset
de úgy látszik, szükséges, hogy
vers írassék, különben meggörcsülne a világ
gyémánttengelye.”

— írta József Attila ezeket a sorokat, melynek nevében költői találkozót hívtak össze Budapesten 1966. október 19—22 között. A magyar szellemi élet történetében még sohasem került sor ilyen méretű és ilyen jelentőségű találkozóra. Hiszen a Költészet Napjai Budapesten nevet viselő találkozón Kelet és Nyugat tizenöt országának költői képviseltették magukat, felvillantva a modern költészetből a legkülönbözőbb nemzeti, stílus és hivatásbeli változataik csaknem minden árnyalatát.

A találkozó anyagának dokumentuma a Gyémánttengely című kötet, mely megpróbálja a találkozó eleven légkörét a nyomtatott könyv nyelvére „fordítani”. Ezért kerülnek az elhangzottak forгатókönyvszerű rögzítése mellé a találkozó résztvevőiről készített fényképek, sőt karikatúrák is a kötetbe, s tán fotográfiáknál is jellemzőbb, többet mondó dokumentumok, maguk a versek. Így jött létre ez a külön könyvre sem méltatlan antológia, mely a jelenvoltak javarészeének költészetéből ad ízelítőt. Sőt, a szerkesztők Somlyó György és Lengyel Péter, még olyan költők verseiből is ízelítőt adnak, akik nem vettek részt a találkozón részint betegség, részint egyéb elfoglaltság miatt — hamarjában Rafael Alverti, Miguel Angel Asturias, Salvatore Quasimodo nevét említeném. Igaz, a színvonalat messzemenően emelik az ő verseik, de ugyanúgy emelné még néhány neves költő, akik viszont nem szerepelnek a kötetben. Úgy érzem, az antológia szerkesztőinek szigorúan a résztvevők műveire kellett volna szorítkozniok, s ezt annál is inkább megtehették volna, mivel érdekes, színes egyéniségek, széles hangskálájú, gazdag témájú költői tehetségek közül válogattak, hogy csak néhányat említsek — Karla Maria Wiene svéd költőnő izzó szerelmi lírája, Guillevic elementáris erejű politikai költészeti, vagy Nelly Sachs zsidó miszticizmus egy-egy példa a legmaibb európai költészet változataiból.

De az antológia csak kiegészítője a költői találkozó vita-témáinak.

Az első nap a költészet egyetemessége és nemzetközisége témával foglalkozott Jean Russelot, Roger Callois, Zlatko Gorja, Laco Movomerky, valamint Illyés Gyula

es Somlyó György felszólalásával. A második nap témáját, — A költészet és műfordítás — többségében magyar (Kardos, Benedek, Devecseri, Rónay) hozzászólók mellett szovjet, angol, lengyel és olasz műfordítók (Leonyid Martinov, Edwin Morgan, Artur Miedzyrzecki, Paolo Santarcangeli) egészítették ki. Nagy érdeklődést váltott ki A társadalmi valóság tükröződése a jelenkori költészetben és a Modern és hagyományos formák témaköréből tartott vita. Az előzőben Nagy Péter és Simon István referálását Miron Radu, Paraschivescu, Artur Lundkvinst, Guillevic, Forbáth Imre, Dora Teitelboim, Angelo Matacchiere, valamint Boldizsár Iván hozzászólása egészítette ki. Az utóbbit hárman exponálták és a további elemzést még hatan folytatták. A befejező téma — Magyar költészet—Európai költészet — Benuic román és Goffin belga alkotóművészek bevezetőjével került tárgyalásra. A záróülésem is számos fontos megnyilatkozás hangzott el.

Nem beszélek külön az eredményességről, nem adok kifejezést a költészetet szerető emberek elégedettségének, inkább idézem Vihar Béla hozzászólásának nagyon szép befejező gondolatát, mert úgy érzem, az ott vázolt célt, az ott kifejezett gondolatot testesítette meg a Gyémánttengely — Európa költőinek budapesti találkozója:

„Mi, akik nyelvi különbségeken túl egy közös hazának, a költészet birodalmának állampolgárai vagyunk, hisszük, hogy a toll erősebb, mint a kard, s a történelem az előbbi igazolja. Ilyen értelemben valljuk, hogy a mártírok vére és a költők tolla alól a tinta oly magot öntöz, amelyből a jövőndő fája hajt ki, lombjában madarakkal, a költészet énekével.

FÁBRI GYÖRGYNÉ

Új lehetőség a megye helytörténetírói részére

Ez év elején a volt Pest-Nógrád megyei Levéltár különválása következtében Salgótarjánba tette át székhelyét a Nógrád megyei Levéltár. A megye, valamint a megyebeli helységek történetének legfontosabb írásos forrásanyaga így közel 18 évi kényszerű budapesti tartózkodás után újra az őt megillető helyen, a megye székvárosában található. Természetesen az iratköltöztetés teljes lebonyolítása még hónapokat vesz igénybe, de már most megállapíthatók azok az előnyök, melyeket a levéltár leköltözése a helytörténetírás számára biztosít.

Mindenekelőtt a forrásanyag közelsége megkönnyíti és lehetővé teszi, hogy minél több aktiva kapcsolódjék be a helységek történetére vonatkozó adatgyűjtésbe. E mennyiségi javuláson túlmenően a könnyebben elérhető levéltári anyag feltétlenül minőségi javulást is fog eredményezni majd a helytörténeti munkáknál. Eddig ugyanis — s ez sajnos országszerte mutatkozó jelenség — nem egy esetben készültek különféle dolgozatok, helytörténeti tanulmányok, falumonográfiák a levéltári forrásanyagok mellőzésével, mivel azok egyrészt hiányoztak, másrészt nehezen megközelíthetőek voltak.

A megye levéltári anyaga az évszázadok folyamán sok megpróbáltatáson ment át. Legutóbb éppen a felszabadulás utáni években Balassagyarmaton, ahol felelős kezelő hiányában az iratanyag jelentős része vált áldozatává a hanyag bánásmód-

nak, a meg nem felelő tárolásnak. Ezért is került sor a levéltárak államosításakor a Pest megyei Levéltárral történt egyesítésre. Az azóta eltelt években a megmaradt anyagot szakszerűen rendezték, újabb iratfajtákkal gyarapították és így jelenleg — hiányosságai ellenére — értékes forrásanyagot szolgáltat az érdeklődőknek.

Az időszak, melyre a levéltári források kiterjednek, három nagy korszakot foglal magában. Az 1848 előtti, feudális korszakból 1597-től majdnem teljes egészében megvannak a megye közgyűlési jegyzőkönyvei és iratai, ugyanitt a megyei törvényszéki iratok is. Ezekből feltárul előttünk a megyének, a megye akkori lakosságának élete, az őket foglalkoztató problémák, életviszonyaik. Különösen értékes és nagyszámú adatot tartalmaznak a legkülönbözőbb összeírások: népszámlálások, adóösszeírások, hasonlók. Sokat tudhatunk meg egy-egy község lakossága összetételének alakulásáról, szociális viszonyairól a felekezeti anyakönyvek másodpéldányaiból is. Melyeket az 1827. évtől kezdődően szintén megtalálhatjuk a levéltárban.

Az 1849. utáni polgári korszak első részének, az osztrák abszolutizmusnak megyei történetét sokoldalúan és színesen mutatják be a császári királyi megyehatóság, az u. n. megyefőnök iratai. A kiegyezés utáni korszakban a legjelentősebb közigazgatási tisztségeknek, a főispánnak és az alispánnak az iratai jelentik a legfontosabb forrásanyagot. Ezek az iratok, valamint a különféle szakigazgatási szerveknek (így pl. tanfelügyelőség, gazdasági felügyelőség) iratai minden helytörténeti kutató részére nyújthatnak adatot, bár ezek az egyes helységek és intézmények történetének csak közvetett forrásai. A közvetlen forrásanyag magának az illető helységnek vagy intézménynek az iratanyaga. A két város, Salgótarján és Balassagyarmat számottevő iratain túlmenően, melyek többek között magukban foglalják a képviselőtestület jegyzőkönyveit, valamint a polgármesteri iratokat, jelentős számban és mennyiségben őrzi a levéltár az egyes községek iratait is. Az első szocialista korszaknak, a Magyar Tanácsköztársaságnak idejéből sajnos csak töredékek maradtak fenn, ezek feltárása még folyik és remélhető, hogy az ország és a megye e fontos történeti korszaka az újabb és újabb források előkerülése következtében egyre világosabban állhat majd előttünk.

A felszabadulás utáni, népi demokratikus korszak történetéhez különös haszonnal forgathatók a Nemzeti Bizottságok iratai, melyek elsősorban az 1945-1949 közötti időszak eseményeit, fordulatait, problémáit tükrözik. 1950-től viszont a helyi tanácsok jegyzőkönyvei és iratai szolgáltatják a legalapvetőbb forrásanyagot.

E vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy változatos, sokrétű forrásanyag kezelését végzi a levéltár.

Az anyag áttekinthetőségét és kezelhetőségét a rendszerezéssel és rendezéssel biztosítja. Ennek során egyrészt az iratok eredeti rendjét állítja vissza, vagy ha az nem megfelelő, akkor új, használhatóbb rendet alakít ki. (Ilyen pl. iratok tárgyl csoportosítása) Az anyag minőségi összetételének javítása érdekében rendszeresen végzi az iratanyag selejtezését. E munka eredményeként az értékes forrásanyagot képező iratok elkülönülnek azoktól, melyek semmitmondó jellegüknél fogva a történetírás számára már nem nyújtanak adatot. Ezenkívül az irányzathoz különböző típusú és jellegű jegyzékeket, katalógusokat, leltárakat (levéltári szaknyelven: segédleteket) készít, melyek megkönnyítik az anyagban való tájékozódást, a kívánt tárgyhöz szükséges adatok előkeresését.

Ezen kívül természetesen maguknak a helytörténeti kutatóknak is szívesen segít

a levéltár, akár az anyagban való eligazodás, akár az anyaggyűjtés technikája tekintetében.

Ami a levéltár előtt álló közvetlen feladatokat illeti, ezúttal első helyen említhetnénk talán az u. n. helytörténeti dokumentáció összeállítását. Ez azt jelenti, hogy a levéltár nyilvántartásba veszi, hogy a megye egyes helységeire vonatkozóan melyik iratfajtaiban pontosan hol, miféle adatok találhatóak, sőt felméri azt is, hogy a megye és a megye helységeinek történetéhez az ország más levéltáraiban, elsősorban az Országos Levéltárban milyen adatok találhatóak. (Ez az utóbbi munka már meg is kezdődött és így az Országos Levéltár anyagában található Nógrád megyei vonatkozású iratokról már van bizonyos képünk.) Az így összegyűjtött feljegyzéseket községenként csoportosítja, sőt más levéltárban őrzött forrásanyagot feljegyzés vagy fotókópia formájában meg is szerzi. Így idővel elérhető lesz az, ami ma még csak óhaj, hogy egy-egy község történetére vonatkozó valamennyi rendelkezésre álló forrásanyagról képünk legyen és azt vagy eredetiben vagy fotókópia alakjában a helyi kutatók rendelkezésére bocsáthassuk. Ez a feltétele egyrészt annak, hogy az egyes helységek múltjára vonatkozó adatgyűjtés módszeressé váljék, ne csak ötletszerűen, szervezetlenül történjék, lehetővé teszi továbbá alkalmi dokumentumkiállítások összeállítását (akár vándorkiállítás formájában is,) valamint azt, hogy az iskolai történelemoktatás céljára helyi jellegű dokumentumkollekciókat állíthassunk össze. (másolat vagy fotókópia formájában). A levéltár és az iskolai történelemoktatás egyébként külön tárgyalást érdemel, ezúttal csak arra térnénk még ki, hogy mivel országos méretű kezdeményezés eredményeként már eddig is jónéhány levéltár állított össze megyei történelmi olvasókönyvet, melyben helyi dokumentumokkal szemlélteti a megye történetét, de az országos jelentőségű események helyi vetületét is, remélhetőleg a Nógrád megyei Levéltárnak is módjában lesz ezekhez hasonló dokumentumkötetet összeállítani. Egy ilyen munka kiadása egyáltalán nem ütközik a megyei monográfia elkészítésével, hiszen azt csak kiegészíti, az ott tárgyalt korszakok szemléltetését könnyíti meg. A jelenleg rendelkezésre álló kiadási lehetőségekkel élve a levéltári anyag közelsége lehetővé teszi, hogy az egyes helységek részére vázlatos falutörténet legyen összeállítható, vagy olyan tanulmányok jelenhessenek meg, melyek a helység történetének valamely fontos korszakát, vagy bármely más jelentős részletkérdést tárgyalnak. Lehetne esetleg a helyi dokumentumok közlését egyetlen kötetben kiadott olvasókönyv helyett sorozatosan megjelentetett kiadványokban eszközölni.

Külön hangsúlyt helyez a levéltár arra, hogy a lehetőségek felhasználásával az egyes különösen fontos korszakok történetére vonatkozó és időközben előkerülő forrásokról ismertetéseket, elemzéseket tegyen közzé, melyek megkönnyítik a helytörténeti kutatók forrásértékelő ill. -felhasználó munkáját (Ilvet tervezünk pl. ez évben az 1918-1919 évi forradalmak történetére vonatkozó forrásokkal kapcsolatban)

Az elmondottak és a még lehetséges sok más munka és módszer útján törekszik a levéltár annak a célnak elérésére, hogy a jövőben ne csak új lehetőségeket biztosítson a helyi kutatás részére, hanem hogy a megye helytörténetírásának tartósan szilárd bázisa legyen.

SCHNEIDER MIKLÓS

A IV. Észak-magyarországi Képzőművészeti Kiállítás

Novekvő szakmai és emberi biztonságerzet és szélesedő vágy, minél többet atfogni, minél többől meríteni: mai művészetünknek ez a legkevésbé sem harsány, de meghitt és rokonszenves hangja jellemzi az északmagyarországi művészek negyedszer megrendezett területi tárlatát. A Felszabadulás ünnepének gazdagságát mélyíti és közvetlenségét fokozza az évenkénti salgótarjáni kiállítás már-már új kulturális hagyománynak számító eseménye. S ha végiggondoljuk mai képzőművészetünk kirajzolódó összképét, amelyben ritkák a fellobbanások, és mind kézzelfoghatóbb a folyamatos — mondhatnánk, — nyugodt ritmusú küzdéssel élesztett önvizsgálat, a meg-megállás, számbavétel, újra-vizsgálódás, töprengés pillanatai, a valósághoz való közelítésnek ezen az útján, huszónhárom évi folyamatos munka útján idéződik fel József Attila négysoros töredékének megrendítő alázata: „Tizenöt éve írok költeményt / és most, amikor költő lennék végre, / csak állok itt a vasgyár szegletén / s nincsen szavam a holdvilágos égre.”

És óhatatlanul felvetődik a magától értedődő, egyszersmind választ is tartalmazó kérdés: lehet-e elégedett önmagával az alkotó, akinek szellemi örökében ilyen töredékek rejtőznek? Lehetünk-e elégedettek önmagunkkal, amikor a megismerés és megismerhetőség, az etika és a felelősségerzet józsefattilai mércéjével mérhetjük a valóságot s a befogadó, alkotó, közvetítő képzelet erkölcsi erejét?

A mércé mindig és mindenütt magasabb a produktumnál. E természetes emberi igény nélkül semmiben sem tartanánk ott, ahol tartunk. De az új művészeti mozdulás keltette örömet nem csökkentheti az, ami a mozdulat teljességéhez még hátra van, hiszen az elérendő totalitást is a mai közelítés alapján képzeljük magunk elé. A jelenlegi kiállítás, az előbbi tárlatok némelyikének talán tudatosabb orientációjával, probléma-keresésével szemben nagyobb teret enged a relatív művészeti autonómia mintegy ösztönösebb érvényesülésének; az előzményeknek ez a lehetséges folytatása a további, szerves gazdagodás útjait is magában foglalhatja. A magunkénak érezzük a mai anyag nagyobb elevenségét, a hangulati változatosságon érzett örömet, a tájak, színek, formák új módon közelített szépségének befogadását. Nehéz lenne persze valamiképpen mőről-műre haladva kiválasztani azokat az alkotásokat, amelyek önmagukban elérik a szocialista realista módszer teljességét. Az viszont, azt hiszem, bizonyos, hogy az együttes anyag, hangulati és érzelmi variánsaival, érzéklet-képeleteket megmozgató hatásában nem jöhetett volna létre másutt, csakis szocialista közösségekben, szocialista környezetben. S ez nemcsak azokon az alkotásokon múlik, amelyek a társadalmi valóság lényegét képesek tükrözni — a mércét persze ezek határozzák meg —, hanem azokon is, amelyek egy-egy valóságalemlre koncentrálnak, oly módon, ahogyan azok más társadalmi környezetben nem vehetők észre, nem ragadhatók meg.

Érdeemes lenne bármelyik mai kiállítás kapcsán azon is elgondolkodni, hogy a polgári szemléletűeknek tűnő vagy nálunk valóban annak ható, abban gyökerező alkotások mennyiben és mennyire különböznek akár a mi művészetünk közelebbi-távolabbi polgári előzményeitől, akár — még sokkal inkább — mindattól, ami a polgárság művészetét ma a polgári társadalmakban fémjelzi. A művészetben, sok másfajta emberi megnyilvánuláshoz hasonlóan, nem kevés példáját találjuk a polgári és a

szocialista magatartás, gondolkodásmód érintkezésének, sőt, átfedésének. De ezt az átmenetet is — a művészetben, akárcsak másutt — csak a kialakuló szocialista társadalmi tudat szemszögéből ítélnéljük meg.

A képzőművészetnek ez az itt megnyilvánuló mai aktivitása és aktivizáló készsége, a hangulatok-érzelmelek formálásán át a tudatra ható ereje, ez a meghitt s a szó legjobb értelmében vett természetes mindennapisága az egyik s ma igen fontos vonása a komplexebb tudatformálásnak. Egyik lehetséges közelítés a totalitás-igényhez, ami a művészetet voltaképpen művészetté teszi. A művész ma is, mint mindig, ismerkedik a világgal, és körülményeitől, nem utolsó sorban szűkebb környezetétől, az őt körülvevő társadalmi közegtől függ, hogy a valóságból mit közöl. Vannak történelmi pillanatok, amelyek robbanásszerűen indíthatják a művészt a mind nagyobb, mind tudatosabban felfogott teljességre. Vannak átmeneti időszakok, amikor a nyugalmasabb szemlélődés is lehetséges közelítés a teljesség felé, és két intenzívebb csomópont között az erőgyűjtés, új szintézis-keresés útját jelzi. De sem a koncentrált pillanatokban, sem az átmenetek idején nem mondott és nem is mondhat le arról a művész, hogy a valóságot formálni akarja, hogy ne csak mechanikusan közvetítse tapasztalását, hanem aktívan is résztvegyen annak a közegnek az alakításában, amelynek részese. Ez a tudat és cselekvő készség adja a műalkotásoknak azt az erőt — ma is, mint bármikor a művészettörténetben —, hogy közönséget neveljenek maguknak, hogy mondandójuk révén a nézőt e mondanivaló termékeny befogadására képes közönséggé érleljék. Radnóti Miklóst 1944-ben a következő sorokra ihlette az akkor elhunyt Dési Huber István pályájának nagyszerű küzdelme: „Ember vigyázz, figyelj meg jól világot... hordozd szivedben... és mindig tudd, hogy mit kell tenned érte, hogy más legyen”. A művésznek felelőssége művész-voltából fakad, s alóla senki és semmi sem mentheti fel.

ARADI NÓRA